

نقش شبکه خویشاوندی در تحکیم خانواده ایرانی از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)*

□ موسی شعبانپور پیچا^۱

چکیده

در اسلام، استمرار روابط خویشاوندی به عنوان یک ارزش به شدت مورد توجه قرار گرفته است. تعدادی از صاحب‌نظران (نظیر آیه‌الله خامنه‌ای) معتقدند که نظام خویشاوندی در جهان معاصر از نقش و عملکرد مهمی برخوردار می‌باشد. هدف این پژوهش، بررسی نقش‌های شبکه خویشاوندی بر تحکیم خانواده در منظومه فکری امام خامنه‌ای می‌باشد. روش تحقیق از نوع پیمایشی و ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، پرسشنامه است. جامعه آماری تحقیق، سرپرستان خانواده‌ها در مناطق ۱، ۴، ۶، ۱۶ و ۲۲ کلان‌شهر تهران (برای احصای وضعیت موجود کارکردهای شبکه خویشاوندی) می‌باشد. برابر ارزیابی‌های میدانی انجام‌شده در شهر تهران، نقش‌های مشارکت خویشاوندان «در وقایع مهم زندگی»، «جامعه‌پذیری»، «حمایت عاطفی»، «کنترل اجتماعی»، «نحوه گذران اوقات فراغت»، «ازدواج» و «زاد و ولد»، اختلاف کمتری با تدابیر قرآنی مقام معظم رهبری دارد. لیکن در

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۴ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۲

۱. دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران
(mosashabanpoor@yahoo.com)

کارکردهایی چون «مراقبت و نگهداری»، «حمایت اقتصادی و مالی» و «انجام کار خانگی»، این گونه نیست. نظام خویشاوندی همچنان در ایران دارای کارکردها و نقش‌های گوناگونی است؛ اما شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، تغییراتی را در این نقش‌ها به وجود آورده است. مناسبات خانوادگی و خویشاوندی در ایران باید بیشتر بر موازین و آموزه‌های اسلامی و قرآنی استوار باشد تا فرصت‌های پیوندهای خویشاوندی در تحکیم خانواده‌ها مورد بهره‌گیری قرار گیرد.

واژگان کلیدی: شبکه خویشاوندی، تحکیم خانواده، نقش‌ها و کارکردها.

مقدمه

خانواده و خویشاوندی از آغاز پیدایش انسان تا کنون، مهم‌ترین و اساسی‌ترین رکن جامعه انسانی را تشکیل داده است که چنین وضعی هنوز هم ادامه دارد. چون خویشاوندی پدیده‌ای است فرهنگی؛ یعنی ساخته و پرداخته انسان است. از این رو نه تنها گوناگون، بلکه تغییرپذیر می‌باشد. بحث از شبکه خویشاوندی به رغم رواج خانواده هسته‌ای (به عنوان رایج‌ترین شکل خانواده در تمدن صنعتی و جهان)، همواره از محورهای درخور توجه جامعه‌شناسی جدید به شمار آمده، به طوری که بخش مهمی از جامعه‌شناسی خانواده را به خود اختصاص داده است. از منظر برخی جامعه‌شناسان غربی، یکی از مهم‌ترین پیامدهای گذار از یک خانواده سنتی روستایی به یک خانواده شهری، جانشینی خانواده هسته‌ای غالب کنونی به جای خانواده خویشاوندی گسترده پیشین می‌باشد (کوئن، ۱۳۸۱: ۱۲۹؛ گیدنز، ۱۳۷۲: ۴۲۱).

در اسلام به جای «ارتباط خویشاوندی»، «صله رحم» به کار رفته و استحکام و استمرار روابط خویشاوندی به عنوان یک ارزش به شدت مورد توجه قرار گرفته است. معنای لغوی صله از ماده «وصل» به معنای پیوستن بوده و پیوند کردن دو چیز را می‌گویند (دهخدا، بی‌تا، ۱۰۵۱۹/۷). رحم در لغت، به عضوی خاص از بدن زن که محل استقرار جنین و کانون نشو و نما، طبیعی اوست، اطلاق می‌شود. این واژه بعدها به صورت استعاره، به معنای قرابت و خویشاوندی به کار رفت و به همین دلیل، نزدیکان و خویشاوندان را به اعتبار نسبت داشتن به یک رحم واحد، ارحام می‌گویند (طباطبایی،

۱۳۶۳: ۲۱۹/۴؛ مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۱: ۴۶۶/۲۱). معنای اصطلاحی صله رحم، اتحاد خویشاوندان و اقوام و دیدار خویشاوندان است (دهخدا، بی تا: ۱۰۵۱۹/۷). در گستره و شمول مصداقی رحم که صله آن واجب شمرده شده، اختلاف نظرهایی میان فقها و مفسران بروز کرده است. بر اساس قول بعضی از فقها، رحم شامل نزدیکان و بستگان نسبی است (بهجت، ۱۴۲۶: ۴۱۰). برخی فقها نیز ارحام را نزدیکان سببی و نسبی می دانند (جوادی آملی، ۱۳۷۸: ۵۵۹). از منظر جامعه شناسی، روابط خویشاوندی معطوف به مجموعه‌ای از افراد است که بر اساس قرابت نسبی یا سببی با یکدیگر پیوند یافته و روابط اجتماعی - اقتصادی و عاطفی با یکدیگر دارند (بهنام، ۱۳۵۲: ۶۹؛ گیدنز، ۱۳۷۲: ۴۱۳). در این تحقیق، صله رحم تا حدودی معادل خویشاوندی است. ذی‌القربی عام تر است و شامل همه خویشاوندان می شود.

در قرآن پیرامون اهمیت و جایگاه پیوند با خویشاوندان، تأکیدات فراوانی شده است (برای نمونه ر.ک: بقره/ ۸۳، ۱۸۰ و ۲۱۵؛ نساء/ ۳۶؛ انعام/ ۱۵۱؛ نحل/ ۹۰؛ اسراء/ ۱۳ و ۲۴؛ لقمان/ ۱۴-۱۵). یکی از روشن ترین آیات قرآن کریم در خصوص خویشاوندان، آیه ۹۰ سوره نحل می باشد: ﴿إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرٍ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ﴾؛ همانا خداوند به عدل و احسان و بخشش به نزدیکان فرمان می دهد و از فحشا و منکر و ستم نهی می کند.

در آیات قرآن و کلمات اولیای دین علیهم السلام، به آثار مثبت مادی و معنوی این روابط، و پیامدهای ناخوشایند قطع این روابط اشاره شده است. اعلام انزجار اسلام در خصوص قطع ارتباط خویشاوندی برای بازدارندگی است. هرچند اسلام بر حفظ خویشاوندی تأکید زیادی دارد، اما رعایت خطوط قرمز که دین مبین اسلام مشخص ساخته، الزامی است.

در جوامع سنتی، خویشاوندی بنیان روابط اجتماعی است و اساس رابطه انسان ابتدایی غالباً بر پایه خویشاوندی استوار بوده است، که در مواردی، موجب پیدایی عصبیت و وفاق اجتماعی است. امروزه علی‌رغم بسط ارتباطات انسانی و تعدد و تنوع روابط، هنوز شبکه‌های انسانی متکی بر خویشاوندی از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند.

در نظر برخی از صاحب نظران، شبکه خویشاوندی در جوامع صنعتی از قدرت و

نفوذش کاسته شده و بسیاری از کارکردهای آن به نهادها و مؤسسات اجتماعی واگذار گردیده است؛ اما شبکه خویشاوندی در جوامع کمتر توسعه‌یافته و به ویژه در ایران با توجه به کارکردها و نقش‌های آن از اهمیتی ویژه برخوردار است و حتی نفوذ و قدرت این شبکه در جوامع شهری نیز همچنان پابرجا مانده است.

از نظر بهنام، آگاهی از خصوصیات جامعه ایرانی بدون اطلاع از ساخت‌های خویشاوندی ناممکن است. این ساخت‌ها در قشر بندی جامعه ایران نقش مهمی دارند و اهمیت اصل و نسب از یکسو و وجود شبکه‌های خویشاوندی از سوی دیگر، واقعیت‌هایی هستند که به رغم گرایش به زندگی صنعتی، اهمیت خود را حفظ کرده‌اند (بهنام، ۱۳۹۲: ۴۲).

سؤال اصلی این جستار آن است که بر اساس اندیشه‌های امام خامنه‌ای، شبکه خویشاوندی چه نقشی در تحکیم خانواده دارد؟ علاوه بر سؤال اصلی تحقیق، پاسخ سؤالات ذیل هم روشن خواهد شد: وضعیت موجود کارکردهای شبکه خویشاوندی در شهر تهران چگونه است؟ فاصله و شکاف بین وضع موجود و وضع مطلوب چگونه می‌باشد؟ به نظر می‌رسد کارکرد و نفوذ نظام خویشاوندی در ایران - بر خلاف نظرات برخی صاحب‌نظران خارجی و داخلی -، تأثیرات و کارکرد آن از بین نرفته، بلکه در اثر تغییر شرایط اجتماعی جامعه، تحول یافته است.

۱. پیشینه تحقیق

در خصوص پیشینه این پژوهش، این مطلب قابل ذکر است که برخی از تحقیقات داخلی و خارجی به کارکردهای نظام خویشاوندی اشاره‌هایی داشته‌اند که در اینجا، تعدادی از آن‌ها به اجمال مرور می‌شود.

ازدواج خویشاوندی در ایران، مانند بسیاری از جمعیت‌های جنوب آسیا و منطقه خاورمیانه، یکی از بهترین شاخص‌های شدت ارتباط و تعامل میان خانواده و شبکه خویشاوندی است (عباسی شوازی و صادقی، ۱۳۸۴: ۲۵-۴۷). منابع تاریخی نشان می‌دهد که ازدواج بین خویشاوندان نزدیک، به طور سنتی در ایران بسیار معمول بوده است

(Slotkin, 1949: 612-617). نتایج تحقیق محمدزاده و خانی در شهر سمنجان نشان می‌دهد حتی در شرایطی که جوانان با مشکلات اقتصادی دست و پنجه نرم می‌کنند، حاضر به پذیرش شیوه‌های جدید و غیر مرسوم ازدواج موقت یا انتخاب همسر از طریق اینترنت نیستند (محمدزاده و خانی، ۱۳۹۴: ۱۲۷-۱۴۸). آزاد ارمکی به این نتیجه رسیده است که با وجود تغییر در بعضی از ارزش‌ها و سنت‌های حاکم بر خانواده و نگرش‌های موجود به آن‌ها در نسل‌های متوالی، کماکان بعضی از ویژگی‌های مشترک مانند اهمیت ازدواج خویشاوندی، در بین نسل‌های مختلف حفظ شده است (آزاد ارمکی، ۱۳۸۰: ۷۰-۵۵؛ آزاد ارمکی و همکاران، ۱۳۷۹: ۳-۲۹).

ایازی و مرویان حسینی در تحقیق خود با عنوان «جامعه‌پذیری دینی در آموزه‌های قرآن؛ مطالعه دینی نهاد خانواده»، به نقش خانواده و خویشاوندان در جامعه‌پذیری اعضای خود پرداخته‌اند. در نظر آنان، جامعه‌پذیری دینی در سعادت فردی و اصلاحات خویشاوندی کارکردهای زیادی دارد (ایازی و مرویان حسینی، ۱۴۰۰: ۲۵-۴۸).

نایی و لطفی خاچکی در پژوهش خود، تأثیر پیوندهای خانوادگی در جامعه ما را بر میزان آسیب‌های اجتماعی در مناطق مختلف نشان داده‌اند. طبق یافته‌ها، در اغلب استان‌ها هر اندازه میزان تعلق و وابستگی افراد به خانواده‌ها و بستگان بیشتر و بی‌ثباتی خانواده‌ها کمتر باشد، میزان آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی در آن استان‌ها کمتر خواهد بود (نایی و لطفی خاچکی، ۱۳۹۴: ۱-۲۶). خارستانی و سیفی در تحقیق خود به دنبال بررسی نقش صله رحم در تحکیم خانواده و دوری از آسیب‌های اجتماعی بر مبنای سیره و اندیشه‌های اهل بیت (علیهم‌السلام) بوده‌اند (خارستانی و سیفی، ۱۳۹۳: ۱۵۱-۱۷۱).

رضوی طوسی به میزان و آشکال صله رحم در شهر تهران پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اکثر پاسخگویان به جای تلفن و ارسال نامه و رایانامه، از طریق دیدار چهره به چهره با یکدیگر در ارتباط هستند. همچنین اکثر پاسخگویان حداقل هفته‌ای یک یا چند بار به دیدار فامیل درجه یکشان می‌روند (رضوی طوسی، ۱۳۹۲: ۱۱۳-۱۶۰).

غفاری و زبردست نشان دادند که میانگین رضایت از زندگی در دو نوع شبکه خویشاوندی و غیر خویشاوندی تفاوت معناداری دارد و پاسخگویان برخوردار از

شبکه‌های غیر رسمی، رضایت بیشتری از زندگی دارند (غفاری و زبردست، ۱۳۹۱: ۱۵-۲۰). هوشیاری و همکاران، کارکردهای روان‌شناختی صله رحم را مورد کندوکاو قرار دادند. نتایج به‌دست آمده نشان‌دهنده کارکردهای مهم روان‌شناختی، همچون آرامش روانی، احساس ایمنی، ارضای نیازهای عاطفی، ارضای نیاز به محبت، تعلق به گروه، ابراز خود و احساس ارزشمندی، شکوفایی استعدادها از طریق همانندسازی و الگوگیری، آموزش و رعایت هنجارهای خانوادگی و اجتماعی، تسهیل فرایند اجتماعی شدن و درمان اضطراب اجتماعی است (هوشیاری و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۹-۱۵۰).

تحقیقات خارجی هم نشان می‌دهد که گروه‌های خویشاوندی همچنان حداقل به‌عنوان یکی از گروه‌های اجتماعی تأثیرگذار در زندگی اجتماعی افراد جامعه محسوب می‌شود و با توجه به شرایط اجتماعی و اقتصادی جامعه نقش آفرینی می‌کند. بر خلاف تصور رایج، کارکردهای نظام خویشاوندی با شرایط جدید در جوامع صنعتی تطابق یافته است. تحقیق سرکیسیان و جرستل نشان می‌دهد که الگوهای خویشاوندی متفاوتی بین دو نژاد سیاه و سفید وجود دارد؛ برای مثال، سیاه‌پوستان با حمایت عملی (کمک در حمل و نقل، کار، امور منزل، مراقبت از کودکان و...) و سفیدپوستان با حمایت مالی و عاطفی، خویشاوندان را مورد حمایت قرار می‌دهند (Sarkisian & Gerstel, 2004: 812-837).

لیاسکوویچ و همکاران در مطالعه کشورهای آمریکای جنوبی دریافتند که بالاترین میزان ازدواج خویشاوندی در برزیل و ونزوئلا و کمترین میزان آن در آرژانتین بوده است. آن‌ها همچنین به این نتیجه دست یافتند که ازدواج دخترعمو و پسرعمو، نیمی از ازدواج‌های فامیلی را شامل می‌شود (Liascovich et al., 2001: 27-34).

بر اساس بررسی‌های مقدماتی انجام‌شده، تا کنون پژوهش علمی بر اساس منظومه فکری امام خامنه‌ای در راستای وضعیت مطلوب و موجود نقش شبکه خویشاوندی در تحکیم خانواده انجام نشده است و این نشان‌دهنده وجه تمایز و نوآوری پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین است.

۲. مبانی نظری

نظریه‌هایی را که به کارکردهای مختلف نظام خویشاوندی پرداختند، به طور کلی

می‌توان در دو دسته جای داد: برخی نظریه‌ها به عنوان کاهنده کارکردها و نقش‌های خویشاوندی در جهان حاضر محسوب می‌شوند. اما تعدادی از صاحب‌نظران همچنان معتقدند که نظام خویشاوندی در جهان معاصر از نقش و عملکرد مهمی برخوردار می‌باشد.

۱-۲. نظریه‌های مربوط به انقباض کارکردهای نظام خویشاوندی

نظریه‌های برخی صاحب‌نظران بر کاهش کارکردها و نقش‌های خویشاوندی و تضعیف آن در دوران مدرن حکایت دارد که به تعدادی از آن‌ها اشاره می‌گردد. از دید رنه کونینگ، در اثر تکامل صنعتی، ساختار درونی خانواده از بین رفت و کارکردهای مهم آن (کارکردهای ثانویه) به نهادهای دولتی و اقتصادی واگذار گردید. کونینگ می‌گوید: یک روند جهانی عام و محتوم در خانواده این است که خانواده، کارکردهای اصلی‌اش را با پیشرفت صنعت از دست می‌دهد و آن را به نهادهای جدید واگذار می‌کند (مهدوی، ۱۳۸۸: ۲۸۹). یکی از مهم‌ترین نظریه‌های مربوط به خانواده‌های هسته‌ای خویشاوندی از طرف تالکوت پارسونز آمریکایی ارائه شد. به اعتقاد پارسونز در جوامع صنعتی پیشرفته، خانواده تقریباً تمام کارکردهای اجتماعی خود را از دست داده و تبدیل به خانواده منزوی شده است؛ در عین حال سایر کارکردهای خانواده نیز به نهادها و سازمان‌های دیگر واگذار شده است. خانواده هسته‌ای مورد نظر پارسونز، نوکمان و معمولاً به دور از مکان زندگی خانواده‌های جهت‌یاب زن و شوهری است و از لحاظ برخورد و روابط اجتماعی با سایر خویشاوندان، منزوی است. البته زوج جوان به دیدار خویشاوندان خود می‌رود، اما این روابط بیشتر جنبه تشریفاتی و رسمی دارد. از لحاظ اقتصادی نیز زوج جوان به دیگر خویشاوندان وابسته نیست، مورد حمایت و پشتیبانی اقتصادی خویشاوندان قرار نمی‌گیرد و مستقل اقتصادی می‌باشد (اعزازی، ۱۳۸۵: ۶۹). تحقیقات مربوط به خانواده نه تنها در آمریکا، بلکه در اروپا و سایر نقاط جهان نیز نظریه پارسونز را تأیید نکرد.

همچنین از دیدگاه آنتونی گیدنز، روابط اجتماعی تحت تأثیر مدرنیته قرار دارند. به باور او، در دوران جدید پیوندهای خویشاوندی تحلیل رفته و صنعت و زندگی شهری، گروه‌های خویشاوندی را متلاشی نمود. گروه‌های خویشاوندی در سراسر جهان نفوذ

خود را از دست دادند (گیدنر، ۱۳۷۴: ۴۲۰-۴۲۱).

۲-۲. ثبات و یا انبساط کارکردهای نظام خویشاوندی

اما تعدادی از صاحب نظران - همچون برناردز، چیل، بهنام، وثوقی، آزاد و... - معتقدند که همچنان نظام خویشاوندی در جهان معاصر از کارکردهای مهمی برخوردار می‌باشد. وثوقی و نیک خلق معتقدند که شبکه‌های خویشاوندی کم و بیش قدرتش را حفظ کرده و میان خانواده و جامعه به عنوان رابط نقش دارند (وثوقی و نیک‌خلق، ۱۳۷۳: ۱۷۸). با وجود این، تغییرات فکری و پیدا شدن روحیه فردگرایی، در خانواده‌های گروه‌های خویشاوندی اثر گذاشته و روابط متقابل میان خانواده‌هایی که تحت عنوان یک شبکه خویشاوندی قرار داشتند، به سستی گراییده است (همان: ۱۸۸).

برناردز الگوهای خانواده و خویشاوندی را مربوط به دوران گذشته می‌داند و بر بی‌شکل بودن خانواده و تحول اساسی در روابط خویشاوندی تأکید دارد (لیبی، ۱۳۹۰: ۳۵). او به الگوهای متنوع و مختلف خویشاوندی اشاره می‌نماید و از سوی دیگر، نظریه‌هایی را که معتقد بودند کارکردهای خویشاوندی در جوامع صنعتی کاهش یافته، به نقد می‌کشد. همچنین رینز مک کارتی و ادواردز در خصوص نقد نظریه نوسازی می‌گویند این تصور وجود داشت که با تشدید روند صنعتی شدن جوامع، تقویت خانواده هسته‌ای و پذیرش این نوع خانواده به عنوان شکل مطلوب خانواده، شبکه‌های خویشاوندی اعتبار و قدرت خود را از دست بدهند (رینز مک کارتی و ادواردز، ۱۳۹۰: ۲۷۳).

در نظر دیوید چیل، «خانواده گسترده چندنسلی در جوامع مدرن»، مثالی از حفظ حیات شبکه خویشاوندی و انطباق با شرایط جدید است. به اعتقاد چیل، در دنیای امروز شاهد ظهور خانواده گسترده از نوع جدید آن هستیم؛ چرا که افراد احساس ناامنی کرده و سعی می‌کنند به جای زندگی در یک خانواده، به صورت خانواده‌هایی مستقل اما در نزدیکی یکدیگر زندگی کنند (چیل، ۱۳۸۸: ۲۵). در نظر او، به رغم تمامی فاصله‌های مکانی، هنوز هم پیوندهای مبتنی بر خانواده گسترده از بین نرفته است. در بسیاری از نقاط جهان مثل جوامع آسیایی، هنوز هم پیوندهای خویشاوندی که ریشه در خانواده گسترده دارد، به صورت اشکالی جدید و نوین قابل مشاهده است (همان: ۳۴-۳۵).

(با بهره‌گیری از فیش‌های مربوط به خانواده و خویشاوندی در وبگاه‌های Khamenei.ir و Leader.ir) استفاده شده است.

مقام معظم رهبری خویشاوندی را در دایره بسیار گسترده ترسیم می‌نماید. با مطالعه منظومه فکری ایشان می‌توان به تعداد ۵ نوع از پیوندهای خویشاوندی اشاره نمود (تفسیر سوره برات: ۱۶۳-۱۶۹ (خلاصه): بیانات در ارتباط تصویری با مداحان، ۱۳۹۹/۱۱/۱۵؛ بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۹۸/۰۸/۲۴؛ دیدار رئیس‌جمهور آذربایجان با رهبر انقلاب، ۱۳۹۵/۱۲/۱۵؛ بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان، ۱۳۹۱/۰۸/۱۰؛ بیانات در دیدار خانواده‌های شهدا و جانبازان، ۱۳۸۹/۰۸/۱۹؛ بیانات در دیدار طلاب و فضلا و اساتید حوزه علمیه قم، ۱۳۸۹/۰۷/۲۹؛ بیانات در دیدار سران و معتمدان عشایر کردستان، ۱۳۸۸/۰۲/۲۴؛ بیانات در دیدار مردم شیراز، ۱۳۸۷/۰۲/۱۱؛ بیانات در مراسم مشترک دانشگاه‌های افسری ارتش، ۱۳۸۴/۰۹/۳۰؛ بیانات در دیدار جمعی از مسئولان وزارت امور خارجه، ۱۳۸۳/۰۵/۲۵؛ بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۷۸/۱۲/۱۱؛ پیام به کنگره عظیم حج، ۱۳۷۷/۰۱/۱۲؛ دیدار امام‌علی رحمانف رئیس‌جمهور تاجیکستان با رهبر انقلاب، ۱۳۷۶/۰۹/۱۹؛ دیدار رئیس مجلس لبنان با رهبر انقلاب، ۱۳۷۶/۰۶/۲۶؛ دیدار کارگزاران نظام با رهبر انقلاب، ۱۳۷۵/۱۱/۲۱؛ بیانات در دیدار روحانیون، طلاب و مردم شهر قم، ۱۳۷۴/۰۹/۱۳؛ بیانات در دیدار فرماندهان، مسئولان و جمعی از کارکنان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و وزارت سپاه، ۱۳۶۸/۰۳/۱۷؛ بیانات در دیدار میهمانان و شرکت‌کنندگان کنفرانس جهانی اهل بیت (علیهم‌السلام)؛ ۱۳۶۹/۰۳/۰۴؛ بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۱/۰۶/۲۶): خویشاوندی خونی مثل پیوند با پدر و مادر و برادر و خویشان؛ خویشاوندی دینی و معنوی؛ خویشاوندی سیاسی؛ خویشاوندی سازمانی؛ خویشاوندی فرهنگی.

در این مقاله، خویشاوندی نسبی و سببی مورد نظر می‌باشد و سایر پیوندهای خویشاوندی اعم از سیاسی، فرهنگی، سازمانی و معنوی و دینی علی‌رغم اهمیت فراوان آن‌ها مدنظر نیست.

بخش عمده و مهمی از اندیشه‌های مقام معظم رهبری در حوزه خانواده و خویشاوندی می‌باشد. منظومه فکری مقام معظم رهبری در این حوزه مثل سایر حوزه‌ها، منبعث از آموزه‌های اسلامی و قرآنی است.

در این مقاله ابتدا کارکردهای مختلف شبکه خویشاوندی از منظر معظم‌له (به عنوان

وضعیت مطلوب) استخراج، و سپس با وضعیت موجود در ایران مقایسه، و شکاف وضعیت مطلوب با وضعیت موجود مشخص شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که دیدگاه فرمانده معظم کل قوا، یک دیدگاه جامع و کل‌نگرانه است که رویکردهای مختلف جامعه‌شناختی و دینی را شامل می‌شود؛ یعنی مسائل اجتماعی جامعه با رویکرد دینی تحلیل و تبیین شده است. کارکردهای مختلف شبکه خویشاوندی در ایران از منظر حضرت آیه‌الله خامنه‌ای عبارت‌اند از: رفت و آمدهای فامیلی و شرکت در مراسم، مراقبت از اعضا، مسئولیت در قبال اعضای خانواده، جامعه‌پذیری و انتقال ارزش‌ها و هنجارها به نسل جوان، نقش‌آفرینی در مراحل مختلف ازدواج (مراسم عقد و عروسی، انتخاب همسر، تعیین مهریه و سایر شروط ازدواج، تهیه جهیزیه)، زاد و ولد، تأثیرات فکری و فرهنگی بر اعضای خود، تأثیر در نگرش‌های سیاسی. همه این کارکردهای خویشاوندی از دریچه نگرش اسلامی تعیین، و آسیب‌های اجتماعی در هر حوزه مشخص شده است.

در نظر ایشان، تأثیر خویشاوندی یک تأثیر صد درصدی و تام نیست، تأثیر محیط و وراثت به نحو تأثیر علیت نیست. بنابراین اگر کسی در محیط غیر اسلامی متولد شد و پرورش پیدا کرد یا در خانواده‌ای که پدر و مادر و خویشاوندانش مبتلا به فسادهای گوناگون هستند، این طور نیست که او نتواند هدایت شود (بیانات در جلسه ۲۸ تفسیر سوره بقره، ۰۳/۰۶/۱۳۷۱).

۴-۱-۱. کار خانگی خویشاوندان برای یکدیگر

ایشان در کار خانگی به مراقبت همسران از جانبازان اشاره دارد که پروانه‌وار گرد جانبازان می‌چرخند تا آسایش آن‌ها را فراهم، و ادامه زندگی راحتشان را ممکن کنند. خویشاوندان جانبازان به این امر باید افتخار کنند. ایشان اشاره‌ای به مقامات معنوی شهدا دارد:

«هرچند برای بازماندگان شهید [همسر، پدر، مادر، خویشاوندان] سخت است. لیکن مقامات معنوی این شهدا خیلی برجسته است. اگر انسان به آن مقامات توجه کند، تحملش آسان می‌شود» (بیانات در دیدار و گفت‌وگو با خانواده شهید داریوش رضایی‌نژاد، ۰۱/۱۰/۱۳۹۰).

۲-۱-۴. حمایت‌های مالی و اقتصادی خویشاوندان از اعضای خود

تأمین مالی خویشاوندان دور و نزدیک، یکی از کارکردهای نظام خویشاوندی است. توصیه ایشان به کسانی که درآمد بالایی دارند، آن است که پس از تأمین نیازهای ضروری خودشان، صرف خویشاوندان و سپس همسایه‌ها و بقیه افراد آن جامعه نمایند. ایشان کمک مالی به نزدیکان و فامیل را یک وظیفه اخلاقی و عاطفی و دینی می‌شمارد؛ لذا توصیه می‌کند:

«جوانان اجتماعات خانوادگی تشکیل بدهند و کمک‌های افراد خانواده را جمع کنند و در درجه اول به مصرف فقرا و نادارهای همان خانواده و فامیل برسانند و اگر نیازی نبود، به فقرای دیگر رسیدگی کنند» (بیانات در خطبه‌های نماز عید سعید فطر، ۱۳۸۱/۰۹/۱۵).

۳-۱-۴. ازدواج

خانواده و نزدیکان نقش زیادی در ازدواج و یا گسست آن دارند. گاهی با افزون‌طلبی‌ها و پرتوقعی‌ها و گاهی با دخالت‌های دیگران، این کانون سست می‌شود. راهکار مقام معظم رهبری این است که همت دختر و پسر این باید باشد که علقه اعتباری بین خودشان را حفظ کنند (بیانات در مراسم اجرای خطبه عقد ازدواج، ۱۳۷۰/۰۴/۲۰).

یکی از کارکردهای خویشاوندی، تعیین سن ازدواج جوانان است که به اعتقاد معظم‌له، جوانان باید در سنین مناسب ازدواج کنند (بیانات در دیدار مردم و عشایر شهرستان نورآباد ممسنی با رهبر انقلاب، ۱۳۸۷/۰۲/۱۵).

انتخاب همسر مناسب، یکی دیگر از نقش‌های خویشاوندان است. معظم‌له معتقد است که زن در انتخاب همسر آزاد است و خویشاوندان نزدیک و دور نباید نظر خود را تحمیل نمایند (همان).

تعیین شروط عقد و مهریه، از کارکردهای خویشاوندان در ازدواج جوانان است. آسیب اجتماعی در این حوزه آن است که آن را به قیمت‌گذاری برای دختر و دادوستد و معامله‌گری تبدیل کردیم (بیانات در مراسم اجرای خطبه عقد ازدواج، ۱۳۷۰/۰۴/۲۰).

تهیه لوازم و جهیزیه فرزندان، یکی دیگر از نقش‌های نزدیکان و اقوام است. در نظر معظم‌له، جهیزیه ازدواج یک امر عاطفی و انسانی و وجدانی است، لیکن به صحنه تفاخر تبدیل شده است. جهیزیه را ساده بگیرید. جهیزیه‌ها نیازهای دختر را تأمین کند،

به سمت تجملات نرود (همان).

یکی از نکات مهم در این خصوص، ازدواج مجردهاست؛ افرادی که مایل به ازدواج بوده، ولی امکان ازدواج ندارند، که برگرفته از آیه ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (نور / ۳۲) بود (گزیده‌ای از بیانات در دیدار جمعی از فعالان و کارشناسان حوزه خانواده، ۱۳۹۸/۰۵/۲۴).

حل اختلاف زوجین و برقراری صلح و آشتی و حکمیت و توصیه به عفو و گذشت و بخشش، یکی از کارکردهای خویشاوندی است، که برگرفته از آیه ﴿وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ (نساء / ۱۲۸) بود (بیانات در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضاییه، ۱۳۹۸/۰۴/۰۵).

یکی دیگر از کارکردهای خویشاوندان در ازدواج، برگزاری مراسم عقد و عروسی و شادی کردن است. لیکن آسیب اجتماعی در این حوزه، اسراف کردن است. برای تفاخر کردن، عقد را در سالن‌ها و هتل‌ها برگزار می‌نمایند (بیانات در مراسم اجرای خطبه عقد ازدواج، ۱۳۷۵/۰۵/۱۱). پیش شرط آن، برگزاری ساده مراسم است:

«مراسم عقد را در اتاق خانه و حیاط منزل خودتان یا همسایه‌تان بگیرید و مردم را دعوت کنید. این گونه محیط‌ها، یک محیط انس خانوادگی است. عده‌ای قوم و خویش جمع می‌شوند و شادی و خوشی می‌کنند» (بیانات در مراسم اجرای خطبه عقد ازدواج، ۱۳۷۰/۰۴/۲۰).

در نظر ایشان:

«تجملات برای یک جامعه، مضر و بد است. اما وقتی پای رقابت و مسابقه به میان آید، این برای جامعه مضر است. حال چنانچه آن کار مضر را در عرصه ازدواج بیاوریم، غلط اندر غلط است» (همان).

تهیه لباس عروس، یکی دیگر از اقدامات اقوام و خانواده‌ها برای ازدواج جوانان است. مقام معظم رهبری می‌فرماید لباس گران‌قیمت نخرند یا اینکه لباس عروس را کرایه کنند. آسیب اجتماعی در اینجا، خرید لباس‌های گران‌قیمت است (بیانات در مراسم اجرای خطبه عقد ازدواج، ۱۳۷۱/۰۹/۲۴).

۴-۱-۴. زاد و ولد

یکی از مسائل مهم کارکردهای خویشاوندی، فرزندآوری است. ایشان فرزندآوری را یکی از مجاهدت‌های بزرگ می‌شمارد.

در نظر مقام معظم رهبری بین آنچه خداوند و پیامبر می‌خواهند و آنچه ما انجام می‌دهیم، فاصله وجود دارد. ما بر سخت کردن کار، ولی شرع بر آسانی ازدواج تأکید دارد. توصیه ایشان بر ساده برگزار کردن ازدواج (تعیین مهریه، تهیه جهیزیه ساده، برگزاری مجلس ساده عروسی) است.

۵-۱-۴. کنترل اجتماعی

افراد در قبال نزدیکان خود مسئولیت دارند: ﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾^۱ (تحریم/ ۶). به فرزندان باید رسید، حق نداریم آن‌ها را رها کنیم. جوانان و همسر را باید حفظ کرد. حفظ عناصر داخلی کانون خانواده، به حفظ خود انسان هم کمک می‌کند (بیانات در دیدار اعضای هیئت دولت، ۱۳۸۸/۰۶/۱۶).

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾؛ کسانی که توانسته‌اند ایمان ذریه خود را حفظ کنند - ولو عمل ذریه، آن چنان برجسته نیست - خداوند در درجات عالی معنوی، ذریه را به آن‌ها ملحق می‌کند. مؤمن که شما باشید، اگر توانستید بچه خود را مؤمن بار بیاورید، خدای متعال کمبودهای این بچه را در قیامت، در بهشت و در عرصات دشواری که در برابر شماست، جبران می‌کند (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۸۳/۰۸/۰۶).

اهل هر انسانی عبارت است از خانواده و نزدیکان او. این خطاب هم به مردها و هم به زن‌هاست. سعی کنید ایمان آن‌ها را حفظ کنید. کاری نکنید ایمان جوانان به مبانی شما متزلزل شود. این جزو وظایف ماست. این، اثر تشدیدکننده دارد؛ یعنی در خانواده‌ای جوان نقطه ضعفی پیدا کرد، مثل لکه سیاهی شد، به تدریج روی ذهن مخاطب‌های خودش و پدر و مادرش اثر می‌گذارد؛ در نتیجه آن معنویت را از دست می‌دهد. باید از خودشان و از نزدیکان خودشان مراقبت کنند، از یکدیگر مراقبت کنند تا دچار لغزش

۱. «خود و خانواده خود را از آتشی که هیزم آن مردمان و سنگ‌ها هستند، نگه دارید» (قرآنی، ۱۳۹۶).

نشوند؛ چون اهل ما به ما مربوط و منتسب است (همان). بنابراین یکی از این دو کار را باید انجام دهیم: ۱- درباره اهل خودمان با دقت و شدت مراقبت کنیم؛ ۲- اگر نتوانستیم و عاجز ماندیم، برای مردم روشن کنیم و بگوییم که این از اهل ما نیست (بیانات در نهمین گردهمایی سراسری ائمه جمعه، ۱۳۷۲/۰۶/۲۸). مردم به پسر ما و خویشاوندان ما نگاه می‌کنند، که برگرفته از آیه ﴿تَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ (عصر/ ۳) بوده است.

خانواده‌ها باید با بعضی از حد خارج شدن‌های جوانان مقابله کنند که این هم منطقی است و نباید از والدین انتظار داشته باشند که به جوان‌هایشان اصلاً تذکر ندهند. جوانان به کمک‌های فکری پدر و مادر نیاز دارند و تذکرات والدین جلوی نوآوری جوانان را نمی‌گیرد. «من گمان نمی‌کنم آنجایی که نوآوری معقول و منطقی و صحیحی باشد، پدر و مادر یا به خصوص جامعه ما در مقابل آن بایستند؛ نه» (بیانات در جلسه پرسش و پاسخ با جوانان در دومین روز از دهه فجر (روز انقلاب اسلامی و جوانان)، ۱۳۷۷/۱۱/۱۳). یکی از مواردی که معظم‌له اشاره می‌کند، فساد اقتصادی و برخورداری از امتیازات خویشاوندی و حضور خویشاوندان در برخی از شرکت‌هاست. لذا مسئولین باید مقابله با فساد اقتصادی را از اطرافیان و منسوبان خویشاوندی و شخصیتی خود شروع کنند (پاسخ به نامه آیه‌الله طاهری امام جمعه اصفهان، ۱۳۸۰/۰۴/۲۰).

۴-۱-۶. مشارکت در وقایع مهم زندگی

در برخی از کشورهای غربی، فرزندان و والدین ممکن است در یک شهر زندگی کنند؛ اما طی چند سال، فرزندان از احوال والدین خبری ندارند و دور هم جمع نمی‌شوند. در غرب، اعضای خانواده همدیگر را نمی‌شناسند و ارتباطی با یکدیگر ندارند (بیانات در دیدار دانشگاهیان سمنان، ۱۳۸۵/۰۸/۱۸).

برعکس غرب، در کشور ایران، فامیل‌ها دور هم جمع می‌شوند و به یکدیگر محبت و کمک می‌کنند. در ایادی مثل عید نوروز، مردم با خویشاوندان خود در خانه‌ها به سر می‌برند (بیانات در دیدار فرماندهان نیروی انتظامی جمهوری اسلامی، ۱۳۹۴/۰۲/۰۶). میهمانی گرفتن و دعوت از خویشاوندان و شادی کردن بسیار خوب است، ولی لازمه آن، عدم اسراف است (بیانات در مراسم اجرای خطبه عقد ازدواج، ۱۳۷۲/۰۱/۰۵ و ۱۳۷۳/۱۰/۲۷).

«در بین ماها، بزرگ‌ترهای فامیل دور هم جمع شوند، به هم محبت می‌ورزند، با هم تبادل عاطفی دارند، به هم کمک می‌کنند، به هم می‌رسند، همدیگر را از خود می‌دانند، برادر با برادر، خانواده با هم یگانه و یکی هستند. این‌ها بین ماها رایج است» (بیانات در مراسم اجرای خطبه عقد ازدواج، ۱۳۷۵/۰۸/۰۵).

پیوندهای قبیله‌ای و عشیره‌ای و خانوادگی و فامیلی بسیار خوب و پسندیده است، اما آسیب عمده در اینجا این است که این وسیله‌ای برای نفی افراد خارج از نظام خویشاوندی شود و عشایر گوناگون یکدیگر را نفی کنند. این ادله بر اساس حدیث «إِنَّكُمْ مِنْ آدَمَ وَآدَمُ مِنَ التُّرَابِ»^۱ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۸۷/۶۷) بوده است (بیانات در دیدار مردم و عشایر شهرستان نورآباد ممسنی، ۱۳۸۷/۰۲/۱۵).

۷-۱-۴. حمایت عاطفی

در نظر مقام معظم رهبری، چیزهایی که در ایران رایج است، در غرب خبری نیست. انسان‌ها در آن محیط اجتماعی به تنهایی زندگی می‌کنند. محیط خانوادگی در آن جوامع فراموش شده است. زن تنها در یک آپارتمان زندگی می‌کند، نه انسی، نه فرزندی، نه نوه‌ای و نه خویشاوندی دارد (بیانات در مراسم اجرای خطبه عقد ازدواج، ۱۳۷۵/۰۸/۰۵). اثرش بی‌هویتی فرهنگی و فساد و اضطراب و ناآرامی و دست زدن به کارهای بی‌قاعده است. نشست و برخاست‌های خانوادگی و محبت‌های خانوادگی آنجا اصلاً واقعیت ندارد (بیانات در مراسم اجرای خطبه عقد ازدواج، ۱۳۷۴/۰۱/۲۲).

۸-۱-۴. جامعه‌پذیر کردن،

انتقال فرهنگ‌ها و تمدن‌ها و حفظ اصول و عناصر اصلی یک تمدن و یک فرهنگ در جامعه و انتقالش به نسل‌های بعد، به برکت خانواده انجام می‌پذیرد. دل‌های جوانان به خاطر جوانی، پاک و صاف است و آمادگی‌شان زیاد است. وقتی جوانان (برای مثال دانشجویان) از لحاظ دینی خوب و از لحاظ روحی پاکیزه و پاکدامن و عقیف و متذکر باشند، در هر نقطه‌ای (چه خانواده و چه فامیل) که باشند، تأثیر نورانی را خواهند داشت (بیانات در دیدار نخبگان جوان، ۱۳۸۵/۰۶/۲۵).

۱. «همه شما از آدم عَلَيْهِ السَّلَام هستید و آدم عَلَيْهِ السَّلَام هم از خاک می‌باشد».

به اعتقاد مقام معظم رهبری، همه ارزش‌های معنوی را می‌توان از درون کانون گرم خانواده بیرون کشید و معنویات را در سطح جامعه گستراند. ایشان به چند مورد از تأثیرگذاری فکری بر اطرافیان و خویشاوندان اشاره می‌فرماید:

«کتاب خوب را نه تنها برای فرزندانم، بلکه در سطح شعاع ارتباطات فامیلی و دوستان، این کتاب را معرفی کردم» (بیانات در دیدار نخبگان استان یزد، ۱۳۸۶/۱۰/۱۵).

یک جوان انقلابی در محیط اجتماعی خود با رفتارش (نماز خواندن و قرآن خواندن و...)، نشاط و وظیفه‌شناسی را به دیگران یاد می‌دهد و مثل یک چراغ، محیط را روشن می‌کند. جوانان با فکر و صاحب ذهن و فعال که دست به کار فرهنگی می‌زنند، می‌توانند روی خویشاوندان تأثیر بگذارند (بیانات در دیدار اعضای انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان، ۱۳۸۶/۰۲/۱۹).

با این همه در نظر ایشان، تأثیر خویشاوندی یک تأثیر صد درصدی و تام نیست، تأثیر محیط و وراثت به نحو تأثیر علیت نیست. بنابراین اگر کسی در محیط غیر اسلامی متولد شد و پرورش پیدا کرد یا در خانواده‌ای که پدر و مادر و خویشاوندانش مبتلا به فسادهای گوناگون هستند، این طور نیست که او نتواند هدایت شود (بیانات در جلسه ۲۸ تفسیر سوره بقره، ۱۳۷۱/۰۳/۰۶).

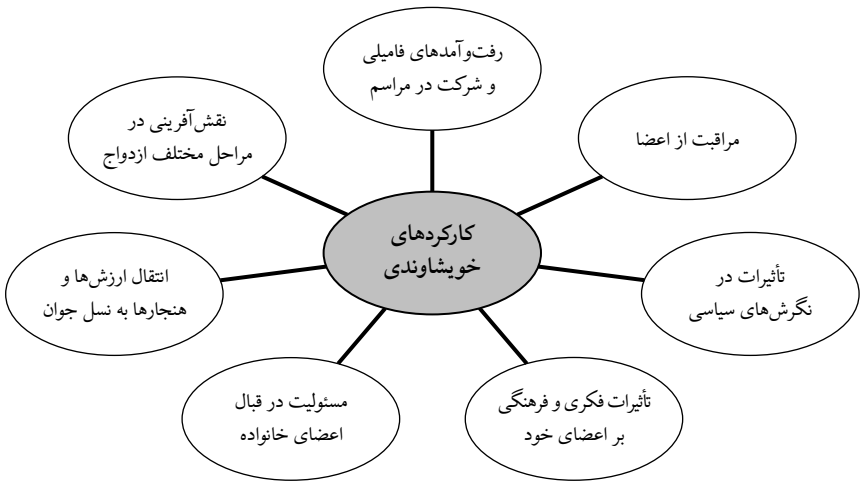
ارتباط خویشاوندی باعث می‌شود که اصل نیکی و نیک‌رفتاری و نیک‌گفتاری را به یکدیگر منتقل کنند (بیانات در ابتدای درس خارج فقه درباره مسئله «حیا»، ۱۳۹۷/۱۲/۱۳). همچنین پیوند خویشاوندی، هویت‌ساز است. یک انسان اصیل و نجیب که دارای خانواده باسرافتی است، به آسانی نوکری کردن را نمی‌پذیرد. راه نوکری گرفتن از او این است که شخصیت و هویت و تاریخ او را از او بگیرند و او شخصیت خود را فراموش کند (بیانات در اجتماع بزرگ مردم اراک، ۱۳۷۹/۰۸/۲۴). ایشان در جای دیگر می‌فرماید علت ترویج فساد در کشورهای شرقی و آسیایی توسط غربی‌ها، متلاشی کردن خانواده‌ها و تضعیف فرهنگ‌ها و هویت فرهنگی و مسلط شدن بر آنهاست (بیانات در مراسم اجرای خطبه عقد ازدواج، ۱۳۷۷/۰۱/۲۶).

۹-۱-۴. افزایش مشارکت سیاسی

یک جوان انقلابی در محیط اجتماعی خود با رفتارش (نماز خواندن، قرآن خواندن و...)، نشاط و وظیفه‌شناسی را به دیگران یاد می‌دهد و مثل یک چراغ، محیط را روشن می‌کند (بیانات در دیدار اعضای انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان، ۱۳۸۶/۰۲/۱۹).

مسئولان باید همواره مراقب خود، خانواده و نزدیکان و افرادی که بر آنها تأثیرگذاری سیاسی و فرهنگی دارند، باشند (دیدار نمایندگان مجلس با رهبر انقلاب، ۱۳۸۰/۰۳/۰۷).

در مشارکت سیاسی، زن مسلمان وظیفه مهمی دارد. تربیت فرزندان و تقویت روحی شوهر، از جمله وظایف زن مسلمان است. در دوران مبارزات ضد رژیم طاغوت در ایران، خیلی‌ها در میدان مبارزه بودند، ولی زنان آن‌ها نگذاشتند که آن‌ها مبارزه را ادامه دهند؛ به خاطر اینکه طاقت نداشتند سختی‌های مبارزه را تحمل کنند. خیلی‌ها هم به عکس، شوهران خود را به ایستادگی در راه مبارزه تشویق می‌کردند، آن‌ها را کمک می‌کردند و برای آن‌ها تقویت و پشتیبانی روحی می‌آفریدند. در سال‌های ۵۶ و ۵۷، آن روزی که خیابان‌ها و کوچه‌ها از اجتماعات مردم پر شده بود، زنان در بسیج و فرستادن شوهران و فرزندان خودشان به میدان‌های مبارزه و تظاهرات، نقش حیاتی داشتند (بیانات در اجتماع زنان خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

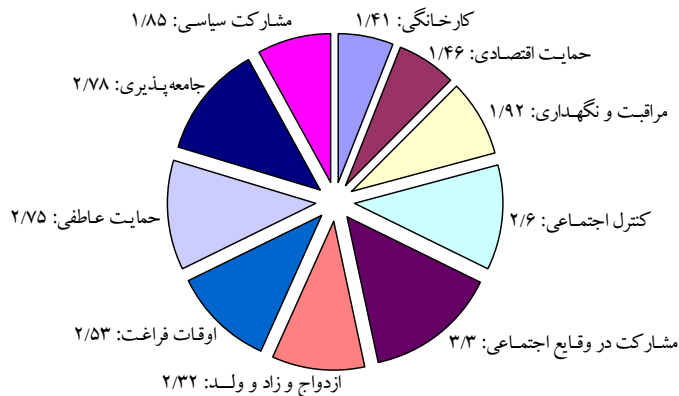


نمودار شماره ۱: وضعیت مطلوب کارکردهای خویشاوندی از منظر مقام معظم رهبری

۲-۴. وضعیت موجود کارکردهای خویشاوندی در شهر تهران

در خصوص نقش نظام خویشاوندی در استحکام خانواده‌ها در شهر تهران، تحقیقی در سطح کلان‌شهر تهران انجام شده است. در این مطالعه، پرسشنامه‌ای در بین سرپرستان خانوار در مناطق مختلف شهر توزیع شده است.

داده‌های توصیفی تحقیق در خصوص مشخصات فردی پاسخگویان نشان می‌دهد که: ۵۱ درصد از پاسخگویان متولد تهران بودند. ۴۹ درصد از پاسخگویان در سایر شهرهای کشور به دنیا آمده و بعداً به تهران مهاجرت کرده بودند. نزدیک به نیمی از پاسخگویان، بیش از ۲۰ سال در شهر تهران اقامت داشتند. از میان پاسخگویان، ۸۲ درصد یک بار و ۶ درصد هم دو بار ازدواج کرده بودند. ۴/۸ درصد از پاسخگویان در زندگی مشترک خود تجربه طلاق داشتند. ۱۶ درصد از پاسخگویان بدون فرزند بودند و ۵۵ درصد آن‌ها یک یا دو فرزند داشتند. ۲۲/۵ درصد از پاسخگویان در کنار پدر و مادر خود (به فاصله حداکثر یک کیلومتر) و ۴۰/۲ درصد از پاسخگویان در کنار پدر و مادر خود در فضای یک شهر (تا حدود فاصله ۳۰ کیلومتر) زندگی می‌کردند. نکته جالب اینکه حدود ۳۵ درصد از پاسخگویان، دور از پدر و مادر خود (در فاصله بیش از ۲۰۰ کیلومتر) زندگی می‌کردند. بر اساس یافته‌های تحقیق، بیشترین میانگین سنی (با ۲۹ درصد) مربوط به گروه سنی ۴۰ تا ۵۰ سال، بیشترین جنسیت (با ۸۹/۴ درصد) مربوط به مردها، بالاترین مدت سکونت در شهر تهران (با ۴۷ درصد) مربوط به گروه بالاتر از ۲۰ سال بوده است.



نمودار شماره ۲: میانگین متغیرهای تحقیق

۴-۲-۱. کار خانگی خویشاوندان برای یکدیگر

برای سنجش میزان «کار خانگی» برای اعضای خود در شهر تهران، سؤالاتی شامل: نظافت منزل، شستشوی لباس‌ها، آشپزی و غذا درست کردن، خرید مایحتاج منزل و جابه‌جایی اثاث منزل مطرح شد. با توجه به نتایج به دست آمده، میزان کار خانگی خویشاوندان برای اعضای خود، در مجموع با میانگین ۱/۴۱ از ۵ امتیاز (۲۸/۲ درصد) ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، کارخانگی خویشاوندان برای اعضای خود در حد کم قرار دارد.

۴-۲-۲. مراقبت و نگهداری از اعضای خانواده

برای سنجش میزان «مراقبت و نگهداری» از اعضای خود در شهر تهران، سؤالاتی شامل: مراقبت و نگهداری از بچه‌ها و کودکان، سالمندان و بیماران، و کمک به زنان مطلقه و کودکان بی سرپرست مطرح شد. از نتایج به دست آمده می‌توان چنین برداشت کرد که میزان «مراقبت و نگهداری» خویشاوندان از یکدیگر در شهر تهران، در مجموع با میانگین ۱/۹۲ از ۵ امتیاز (۳۸/۴ درصد) ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، مراقبت و نگهداری خویشاوندان از اعضای خود در حد کم قرار دارد.

۴-۲-۳. حمایت‌های مالی و اقتصادی خویشاوندان از اعضای خود

برای سنجش میزان «حمایت‌های مالی و اقتصادی» از اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران، سؤالاتی شامل: حمایت و کمک‌های مالی، مسکن، مواد غذایی، مشارکت اقتصادی و شغلی، و راه‌اندازی صندوق‌های قرض‌الحسنه مطرح شد. با توجه به نتایج به دست آمده، میزان حمایت‌های اقتصادی و مالی خویشاوندان از اعضای خود، در مجموع با میانگین ۱/۴۶ از ۵ امتیاز (۲۹/۲ درصد) ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، حمایت‌های مالی و اقتصادی خویشاوندان از اعضای خود در حد کم قرار دارد.

۴-۲-۴. نقش خویشاوندان در حوزه ازدواج و زاد و ولد

برای سنجش میزان تأثیرات نظام خویشاوندی در «ازدواج» و «زاد و ولد» اعضای

خود در شهر تهران، سؤالاتی شامل: دخالت خویشاوندان در ازدواج (برای زمان ازدواج، زمان مراسم عروسی، تعیین همسر، میزان مهریه، مراسم خواستگاری، تهیه جهیزیه و وسایل زندگی)، تمایل به ازدواج خویشاوندی، دخالت در زاد و ولد (زمان بچه‌دار شدن، تعداد موالید، ترجیح جنسیتی، تعیین نام فرزند) مطرح شد. با توجه به نتایج به دست آمده، میزان نقش خویشاوندان در حوزه ازدواج و زاد و ولد اعضای خود، در مجموع با میانگین ۲/۳۲ از ۵ امتیاز (۴/۴۶ درصد) ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، نقش خویشاوندان در حوزه ازدواج و زاد و ولد در حد متوسط قرار دارد.

۴-۲-۵. مشارکت خویشاوندان در وقایع اجتماعی

برای سنجش میزان «مشارکت در وقایع مهم زندگی» در شهر تهران، سؤالاتی شامل: حضور و کمک خویشاوندان به افراد خود در حوادثی نظیر سوگواری‌ها، بیماری‌ها، جشن‌ها، عروسی‌ها و تولدها مطرح شد. با توجه به نتایج به دست آمده، میزان مشارکت خویشاوندان در وقایع اجتماعی، در مجموع با میانگین ۳/۳۰ از ۵ امتیاز (۶۶ درصد) ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، مشارکت خویشاوندان در وقایع اجتماعی در حد زیاد قرار دارد.

۴-۲-۶. نقش خویشاوندان در کنترل اجتماعی

برای سنجش میزان تأثیرات شبکه خویشاوندی در «کنترل اجتماعی» بر اعضای خود در شهر تهران، سؤالاتی شامل: اعمال نفوذ در رعایت احکام و دستورات دینی و نحوه پوشش، ورود خویشاوندان در اختلافات خانوادگی، و حفظ هویت قومی مطرح شد. با توجه به نتایج به دست آمده، میزان نقش خویشاوندان در کنترل اجتماعی اعضای خود، در مجموع با میانگین ۲/۶۳ از ۵ امتیاز (۶/۵۲ درصد) ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، میزان نقش خویشاوندان در کنترل اجتماعی اعضای خود در حد متوسطی قرار دارد.

۴-۲-۷. نقش خویشاوندان در جامعه‌پذیری اعضای خود

برای سنجش میزان «جامعه‌پذیر کردن» اعضای خود در شهر تهران توسط

خویشاوندان، سؤالاتی شامل: انتقال ارزش‌ها و هنجارهای قومی، کمک در تعلیم و تربیت، شباهت شیوه و سبک زندگی، حفظ زبان مادری، و عضویت در محافل خویشاوندی مطرح شد. با توجه به نتایج به دست آمده، میزان نقش خویشاوندان در جامعه‌پذیری اعضای خود، در مجموع با میانگین ۲/۷۹ از ۵ امتیاز (۵۵/۸ درصد)، به میزان زیاد ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، میزان نقش خویشاوندان در جامعه‌پذیری اعضای خود در حد زیاد قرار دارد.

۸-۲-۴. نقش نظام خویشاوندی در نحوه اوقات فراغت خانواده‌های هسته‌ای

برای سنجش میزان «نحوه گذران اوقات فراغت» اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران با خویشاوندان خود، سؤالاتی شامل: گذران اوقات فراغت در محل تولد و دیدار با فامیل درجه یک، عضویت در شبکه‌های اجتماعی خانوادگی، همراهی در ورزش، تفریح، مهمانی و مسافرت با خویشاوندان مطرح شد. با توجه به نتایج به دست آمده، میزان نقش نظام خویشاوندی در حوزه اوقات فراغت، در مجموع با میانگین ۲/۵۳ از ۵ امتیاز (۵۰/۶ درصد)، به میزان متوسط ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، میزان نقش نظام خویشاوندی در نحوه اوقات فراغت خانواده‌های خود در حد متوسط قرار دارد.

۹-۲-۴. حمایت عاطفی خویشاوندان

برای سنجش میزان حمایت عاطفی خویشاوندان از اعضای خود، سؤالاتی شامل: امنیت و آرامش در کنار زندگی با خویشاوندان، و دفاع خویشاوندان از اعضای خود در مقابل بیگانگان مطرح شد. با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان چنین برداشت کرد که میزان حمایت عاطفی خویشاوندان از خانواده‌های هسته‌ای، در مجموع با میانگین ۲/۷۵ از ۵ امتیاز (۵۵ درصد)، به میزان زیاد ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، حمایت عاطفی خویشاوندان به میزان زیاد قرار دارد.

۱۰-۲-۴. مشارکت سیاسی

برای سنجش میزان «مشارکت سیاسی» در شهر تهران، سؤالاتی شامل: شرکت در

نماز جمعه، تظاهرات و راهپیمایی، بحث و گفتگوی سیاسی، و شرکت در انتخابات مطرح شد. از نتایج به دست آمده می توان چنین برداشت کرد که میزان نقش سیاسی خویشاوندان در خانواده های هسته ای، در مجموع با میانگین ۱/۸۵ از ۵ امتیاز (۳۷ درصد)، به میزان کم ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، شبکه خویشاوندی در افزایش «مشارکت سیاسی» اعضای خود در شهر تهران، به میزان کمی نقش دارد.

جدول زیر، نقش های مختلف خویشاوندی در شهر تهران را به درصد نشان می دهد:

جدول شماره ۱: نقش های اقتصادی خویشاوندی در شهر تهران در یک نگاه

ردیف	نقش و کارکردهای خویشاوندی	درصد	میانگین	مجموع	بیشینه	کمینه	تعداد
۱	کار خانگی	۲۸/۲	۱/۴۱	۵۶۴	۵	۱	۴۰۰
۲	مراقبت و نگهداری	۳۸/۴	۱/۹۲	۷۱۶	۵	۱	۴۰۰
۳	حمایت های مالی و اقتصادی	۲۹/۲	۱/۴۶	۵۵۶	۵	۱	۴۰۰
۴	ازدواج و زاد و ولد	۴۶/۴	۲/۳۲	۹۲۶	۵	۱	۴۰۰
۵	مشارکت در وقایع اجتماعی	۶۶	۳/۳۰	۱۳۲۱	۵	۱	۴۰۰
۶	کنترل اجتماعی	۵۲/۶	۲/۶۰	۱۰۴۲	۵	۱	۴۰۰
۷	جامعه پذیری	۵۵/۸	۲/۷۸	۱۱۰۷	۵	۱	۴۰۰
۸	متغیر اوقات فراغت	۵۰/۶	۲/۵۳	۹۹۶	۴	۱	۴۰۰
۹	حمایت عاطفی	۵۵	۲/۷۵	۱۰۷۴	۴	۱	۴۰۰
۱۰	مشارکت سیاسی	۳۷	۱/۸۵	۷۳۱	۴	۱	۴۰۰

۳-۴. شکاف وضعیت موجود و مطلوب

در این بخش، وضعیت موجود کارکردهای نظام خویشاوندی با بیانات مقام معظم رهبری مقایسه می گردد. وضعیت مطلوب در حوزه مالی و اقتصادی آن است که آنهایی که درآمد بالایی دارند، پس از تأمین نیازهای ضروری خودشان، صرف خویشاوندان و سپس همسایه ها و بقیه افراد آن جامعه نمایند. وضعیت موجود نشان می دهد که میزان حمایت های اقتصادی و مالی خویشاوندان از اعضای خود، در مجموع با میانگین ۱/۴۶ از ۵ امتیاز (۲۹/۲ درصد) ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان،

حمایت‌های مالی و اقتصادی خویشاوندان از اعضای خود در حد کم قرار دارد. این حوزه فاصله جدی با وضعیت مطلوب دارد.

خانه‌داری یک شغل بزرگ و مهم و حساس و آینده‌ساز است. لیکن وضعیت موجود نشان می‌دهد که میزان کار خانگی خویشاوندان، در مجموع با میانگین ۱/۴۱ از ۵ امتیاز (۲/۲۸ درصد) ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، کار خانگی خویشاوندان برای اعضای خود در حد کم قرار دارد. این حوزه فاصله جدی با وضعیت مطلوب دارد.

معظم‌له در متغیر مراقبت و نگهداری، به مراقبت همسران از جانبازان اشاره داشته، می‌فرماید خویشاوندان جانبازان باید به این امر افتخار کنند. وضعیت موجود نشان می‌دهد که میزان «مراقبت و نگهداری» خویشاوندان از اعضای خود در شهر تهران، در مجموع با میانگین ۱/۹۲ از ۵ امتیاز (۴/۳۸ درصد) ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، مراقبت و نگهداری خویشاوندان از اعضای خود در حد کم قرار دارد. این حوزه نیز فاصله و شکاف با وضعیت مطلوب دارد.

خانواده و نزدیکان در ازدواج و زاد و ولد جوانان نقش زیادی دارند. لزوم ازدواج جوان‌ها در سنین مناسب، آزاد بودن زن در انتخاب همسر، تعیین شروط ساده برای عقد و مهریه، عدم قیمت‌گذاری برای دختر در تعیین مهریه (مهر السنّة)، تهیه لوازم و جهیزیه ساده، به ازدواج درآوردن افرادی که امکانات برای ازدواج ندارند، حل اختلاف زوجین و برقراری صلح و آشتی و حکمیت و توصیه به عفو و گذشت و بخشش، برگزاری ساده مراسم عقد و عروسی و شادی کردن، گرفتن مراسم عقد در اتاق خانه و حیاط منزل، نخریدن لباس گران‌قیمت برای عروس، فرزندآوری کشور به قدر جانشینی مورد تأکید می‌باشند. به طور کلی، ایشان بر ساده برگزار کردن ازدواج (تعیین مهریه، تهیه جهیزیه ساده، برگزاری مجلس ساده عروسی) و عدم تجملات توصیه دارد. در نظر مقام معظم رهبری، بین آنچه خداوند و پیامبر می‌خواهند و آنچه ما انجام می‌دهیم، فاصله وجود دارد. وضعیت موجود نشان می‌دهد که میزان نقش خویشاوندان در حوزه ازدواج و زاد و ولد، در مجموع با میانگین ۲/۳۲ از ۵ امتیاز (۴/۴۶ درصد) ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، نقش خویشاوندان در حوزه ازدواج و

زاد و ولد تقریباً در حد متوسط قرار دارد. این حوزه نیز فاصله و شکاف متوسطی با وضعیت مطلوب دارد.

در خصوص «اوقات فراغت مشارکت در وقایع مهم زندگی»، دور هم جمع شدن فامیل‌ها و محبت و کمک کردن به یکدیگر، پیوندهای قبیله‌ای و عشیره‌ای و خانوادگی و فامیلی، میهمانی گرفتن و دعوت از خویشاوندان و شادی کردن، بسیار خوب است؛ ولی لازمه آن، عدم اسراف و نفی دیگران است. وضعیت موجود نشان می‌دهد که میزان مشارکت خویشاوندان در وقایع اجتماعی، در مجموع با میانگین ۳۰/۳ از ۵ امتیاز (۶۶ درصد) ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، مشارکت خویشاوندان در وقایع اجتماعی در حد زیاد قرار دارد. بنابراین این حوزه فاصله و شکاف کمتری با وضعیت مطلوب دارد.

متغیر «حمایت عاطفی» در بیانات مقام معظم رهبری با شاخص‌هایی همچون تقویت محیط خانوادگی، انس و محبت و الفت داشتن، کمک کردن به یکدیگر، با فرزندان و خویشاوندان خود زندگی کردن، و آرامش روحی داشتن خانواده‌ها مشخص شده است. وضعیت موجود نشان می‌دهد که میزان حمایت عاطفی خویشاوندان از خانواده‌ها، در مجموع با میانگین ۲/۷۵ از ۵ امتیاز (۵۵ درصد)، به میزان زیاد ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، حمایت عاطفی خویشاوندان به میزان زیاد قرار دارد. بنابراین این حوزه فاصله و شکاف کمتری با وضعیت مطلوب دارد.

وضعیت مطلوب مشارکت سیاسی، تأثیرگذار بودن یک جوان انقلابی با رفتارش در محیط اجتماعی، تأثیرگذاری سیاسی و فرهنگی مسئولان از خانواده و نزدیکان خود، مراقبت مسئولان از خانواده و نزدیکان خود، وظیفه مهم و نقش حیاتی زن مسلمان بر شوهر و فرزندانش در میدان‌های مبارزه می‌باشد. وضعیت موجود نشان می‌دهد که میزان نقش سیاسی خویشاوندان در خانواده‌های هسته‌ای، در مجموع با میانگین ۱/۸۵ از ۵ امتیاز (۳۷ درصد)، به میزان کم ارزیابی گردید. این بدان معناست که در بین پاسخگویان، شبکه خویشاوندی در افزایش «مشارکت سیاسی» اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران به میزان کمی نقش دارد. در این حوزه نیز فاصله و شکاف زیادی با وضعیت مطلوب وجود دارد.

نتیجه گیری

در نظر آیه الله خامنه‌ای، مسئله خانواده برای کشور، جزو مسائل درجه یک است. خانواده پایه و سلول اصلی جامعه است. جامعه اسلامی بدون بهره‌مندی کشور از نهاد خانواده سالم، سرزنده و بانشاط، اصلاً امکان پیشرفت ندارد. هرچند ایشان خویشاوندی را در دایره بسیار گسترده ترسیم می‌نماید، لیکن در این تحقیق، پیوندهای خونی مدّ نظر بوده است. هدف عمده این مقاله، تبیین کارکردهای پیوند خویشاوندی در استحکام خانواده در ایران از منظر اندیشه‌های قرآنی مقام معظم رهبری است. منظومه فکری مقام معظم رهبری، منبعث از آموزه‌های اسلامی و قرآنی است. دیدگاه معظم‌له یک دیدگاه جامع و کل‌نگرانه است که رویکردهای مختلف جامعه‌شناختی و دینی را شامل می‌شود؛ یعنی مسائل اجتماعی جامعه با رویکرد دینی تحلیل و تبیین شده است.

برابر ارزیابی‌های میدانی انجام‌شده در شهر تهران، کارکردهایی نظیر میزان «مشارکت خویشاوندان در وقایع مهم زندگی» در شهر تهران با ۶۶ درصد، میزان «جامعه‌پذیری» توسط خویشاوندان با ۵۵/۸ درصد، میزان «حمایت عاطفی» خویشاوندان با ۵۵ درصد، میزان نقش خویشاوندان در «کنترل اجتماعی» اعضا با ۵۲/۶ درصد، میزان «نحوه گذران اوقات فراغت» در شهر تهران با خویشاوندان خود با ۵۰/۶ درصد، میزان تأثیرات نظام خویشاوندی در «ازدواج و زاد و ولد» با ۴۶/۴ درصد، اختلاف کمتری با وضعیت مطلوب یعنی با تدابیر مقام معظم رهبری دارد. لیکن در کارکردهایی چون میزان «مراقبت و نگهداری» خویشاوندان از افراد با ۳۸/۴ درصد، «حمایت اقتصادی و مالی» خویشاوندان از افراد با ۲۹/۲ درصد، میزان «انجام کار خانگی» برای اعضای خود با ۲۸/۲ درصد، اختلاف بیشتری با وضعیت مطلوب یعنی با تدابیر مقام معظم رهبری دارد.

نتایج به‌دست‌آمده بر اساس مبانی نظری و تأییدکننده نظریه‌های اندیشمندانی همچون برناردز، چیل، بهنام، وثوقی، آزاد، رینز مک‌کارتی و ادواردز می‌باشد که عنوان کردند کارکردهای نظام خویشاوندی در دوران جدید به حفظ و بقای خود ادامه می‌دهد.

در نهایت می‌توان گفت: به نظر می‌رسد نظام خویشاوندی به عنوان یک پدیده اجتماعی و واقعی کتمان‌ناپذیر، در جامعه ایرانی نقش آفرینی می‌کند؛ اما برخی از کارکردها و نقش‌های خود را تغییر داده است. بر خلاف برخی صاحب‌نظران خارجی و داخلی، برابر بیانات حضرت آیه‌الله خامنه‌ای و ارزیابی میدانی انجام‌شده، نظام خویشاوندی در ایران همچنان دارای کارکردها و نقش‌های گوناگونی است؛ اما شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، تغییراتی را در این نقش‌ها به وجود آورده است. هنوز هم شبکه خویشاوندی در شهرها کم و بیش قدرت خود را حفظ کرده و در واقع میان خانواده و جامعه، به عنوان رابط نقش ایفا می‌کند. بنابراین همچنان بهترین نوع پیوند در جامعه شهری ایران و حتی در کلان‌شهر تهران، خانواده و خویشاوندی می‌باشد. بهتر است شبکه خویشاوندی در ایران را یک «شبکه کارکردی» بنامیم که ایفاگر نقش‌ها و کارکردهای مختلفی است. این بدان معناست که خویشاوندی به عنوان یک شبکه اجتماعی هنوز قدرتمند است و اگرچه از میزان حمایت‌کنندگی آن کاسته شده، اما در بیشتر ابعاد و موارد دیگر، هیچ جایگزینی برای مناسبات خویشاوندی ایجاد نشده است. لیکن مناسبات خانوادگی و خویشاوندی در ایران باید بیشتر بر موازین و آموزه‌های اسلامی و قرآنی استوار باشد تا فرصت پیوندهای خویشاوندی در تحکیم خانواده‌ها مورد بهره‌گیری قرار گیرد.

پیشنهاد‌های کاربردی

امام خامنه‌ای برای حفظ و تقویت پیوندهای خویشاوندی خونی، راهکارهایی را توصیه فرموده که در اینجا به تعدادی از آنها اشاره می‌گردد:

- جهاد تبیین بر اساس اعتقاد به اسلام و قرآن و حرکت نظام اسلامی، نه بر اساس منافع خویشاوندی و حزبی؛
- تدوین و پیاده‌سازی «الگوی سبک زندگی اسلامی - ایرانی» که قطعاً در این الگو، به صلح و رحمت در میان نزدیکان و اقتدار خویشاوندی توجه ویژه‌ای وجود دارد؛
- لزوم همفکری در پیوندهای خونی. اگر همفکری بین اعضا نباشد، خویشاوندی نیست؛

- گفتمان جهت مقابله با تشریفات زائد ازدواج؛
- پیوندهای خویشاوندی و عشیره‌ای نباید باعث نفی افراد و گروه‌های خارج از خویشاوندان گردد؛
- اولویت دادن به امر خداوند و پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و ائمه اطهار عَلَيْهِمُ السَّلَام در برابر پیوندهای خویشاوندی: «پیوندهای خونی در مقابل ایمان به خدا و فکر و اندیشه هیچ است»؛
- تأثیرناپذیری از انگیزه‌های فامیلی و خویشاوندی و حرکت با انگیزه‌های الهی؛
- صرفه‌جویی و سادگی در شادی‌ها و مهمانی‌ها و در دعوت از خویشاوندان و جلوگیری از تشریفات، تجمل‌گرایی، اسراف و رقابت و همچشمی؛
- حفظ و تقویت خویشاوندی پیروان مکتب اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام و جلوگیری از تفرقه و تشتت و جدایی و تنفر بین آنان؛
- عدم شایعه‌پراکنی در میان یک فامیل که باعث آزار آنان شود؛
- برخورداری خویشاوندان با درآمد بالا از اخلاق الهی و اسلامی و کمک به سایر خویشاوندان خود؛
- انجام فرهنگ‌سازی و تصحیح افکار عمومی با کمک مردم؛
- تبیین نقش‌های خویشاوندی از ظرفیت‌ها و دارایی‌های علمی خود. استخراج نظریه و الگوی مترقی از تعالیم ناب و مترقی اسلام در قرآن و احادیث.

جدول ۲: کارکردها، آسیب‌ها و راهکارهای نظام خویشاوندی از منظر مقام معظم رهبری

س.ن	کارکردهای مختلف شبکه خویشاوندی	آسیب‌های اجتماعی	راهکارها
۱	تعیین مهریه	تعیین مهریه زیاد	الگوگیری از حضرت علی <small>عَلَيْهِ السَّلَام</small> و حضرت فاطمه <small>عَلَيْهَا السَّلَام</small> و تعیین مهرالسنه
۲	خرید جهیزیه	تجمل‌گرایی و رقابت و همچشمی خویشاوندان	تأمین مایحتاج اصلی دختر
۳	برگزاری مراسم عروسی	اسراف در پذیرایی، تجمل‌گرایی و کرایه سالن‌ها و هتل‌های مجلل	برگزاری ساده مراسم و اجرای مراسم در خانه

۴	زاد و ولد و فرزندآوری	تأخیر سن ازدواج و کاهش زاد و ولد	ازدواج در سن ازدواج و فراهم نمودن ازدواج برای مجردان
۵	ازدواج	تعیین همسر از ناحیه نزدیکان	عدم دخالت نزدیکان و آزادی اختیار همسر
۶	مراقبت و نظارت بر جوانان	عدم مراقبت و نظارت کافی بر جوانان یا نظارت کامل و بی مورد	مسئولیت افراد در قبال حفظ نزدیکان خود
۷	جامعه‌پذیری نسل جوان	عدم الگوگیری از ائمه اطهار <small>علیهم‌السلام</small> به ویژه امام علی و فاطمه <small>زهرا علیها‌السلام</small>	تأثیرگذاری فکری جوانان بر اطرافیان و خویشاوندان
۸	مشارکت اجتماعی	تجمل‌گرایی در اجرای مراسم و رفت و آمدهای فامیلی	سادگی و عدم اسراف در رفت و آمدهای فامیلی

کتاب‌شناسی

۱. قرآن مجید.
۲. آزاد ارمکی، تقی، «شکاف بین نسلی در ایران»، نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران (ویژه‌نامه دومین همایش مسائل اجتماعی ایران)، شماره ۴، ۱۳۸۰ ش.
۳. آزاد ارمکی، تقی، مهناز زند، و طاهره خزایی، «بررسی تحولات اجتماعی و فرهنگی در طول سه نسل خانواده تهرانی: با تأکید بر مقایسه مراسم، آداب و کارکردهای حمایتی»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۶، پاییز و زمستان ۱۳۷۹ ش.
۴. اعزاز، شهلا، جامعه‌شناسی خانواده (با تأکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر)، چاپ چهارم، تهران، روشنگران و مطالعات زنان، ۱۳۸۵ ش.
۵. ایازی، سیدعلی تقی، و سید محمود مرویان حسینی، «جامعه‌پذیری دینی در آموزه‌های قرآن: مطالعه موردی نهاد خانواده»، دوفصلنامه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، سال بیست و هفتم، شماره ۲ (پیاپی ۱۲۴)، پاییز و زمستان ۱۴۰۰ ش.
۶. بهنام، جمشید، ساخت‌های خانواده و خویشاوندی در ایران، چاپ دوم، تهران، خوارزمی، ۱۳۹۲ ش.
۷. بیانات مقام معظم رهبری در وبگاه‌های Khamenei.ir و Leader.ir.
۸. چیل، دیوید، خانواده‌ها در دنیای امروز، ترجمه محمد مهدی لیبی، تهران، افکار، ۱۳۸۸ ش.
۹. خارستانی، اسماعیل، و فاطمه سیفی، «نقش صله رحم در تحکیم خانواده»، مجله پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، سال بیستم، شماره ۱ (پیاپی ۱۰۰)، بهار ۱۳۹۳ ش.
۱۰. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.
۱۱. رضوی طوسی، سیدمجتبی، «جایگاه روابط خویشاوندی و صله رحم در تعاملات خانوادگی روزمره: مطالعه شهروندان تهرانی»، فصلنامه اخلاق زیستی، سال سوم، شماره ۱۰، زمستان ۱۳۹۲ ش.
۱۲. ریئز مک‌کارتی، جین، و روزالیند ادواردز، مفاهیم کلیدی در مطالعات خانواده، ترجمه محمد مهدی لیبی، تهران، علم، ۱۳۹۰ ش.
۱۳. عباسی شوازی، محمدجلال، و رسول صادقی، «قومیت و الگوهای ازدواج در ایران»، پژوهش زنان، سال سوم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۴ ش.
۱۴. غفاری، غلامرضا، و یلدا زبردست، «عضویت در شبکه‌های اجتماعی و رضایت از زندگی در بین باننشستگان سالمند آموزش و پرورش شهرستان جهرم»، دوفصلنامه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، سال دوم، شماره ۲، ۱۳۹۱ ش.
۱۵. قرائتی، محسن، قرآن کریم (ترجمه و تفسیر)، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۹۶ ش.
۱۶. کوئن، بروس، درآمدی به جامعه‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ دوازدهم، تهران، توتیا، ۱۳۸۱ ش.
۱۷. گیدنز، آنتونی، جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری کاشانی، تهران، نی، ۱۳۷۲ ش.
۱۸. لیبی، محمد مهدی، خانواده در قرن بیست و یکم از نگاه جامعه‌شناسان ایرانی و غربی، تهران، علم، ۱۳۹۳ ش.
۱۹. مجلسی، محمدباقر بن محمد تقی، بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار علیهم السلام، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
۲۰. محمدزاده، حسین، و سعید خانی، «چالش‌های اقتصادی - اجتماعی جوانان و ایده‌آل‌های خانواده (مطالعه موردی افراد ۲۹-۱۵ ساله شهر سنندج)»، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان، سال ششم، شماره ۱۸، تابستان ۱۳۹۴ ش.

۲۱. مهدوی، سیدمحمدصادق، «آسیب‌شناسی و بایسته‌های خانواده» (گفت‌وگو)، در کتاب: *آسیب‌شناسی خانواده (مجموعه مقالات)*، تهران، مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری، ۱۳۸۸ ش.
۲۲. نایی، هوشنگ، و بهنام لطفی خاچکی، «تأثیر روابط و پیوندهای خویشاوندی بر میزان آسیب‌های اجتماعی در استان‌های کشور»، *دوفصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران*، سال ششم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۴ ش.
۲۳. وثوقی، منصور، و علی‌اکبر نیک‌خلق، *مبانی جامعه‌شناسی*، چاپ هفتم، تهران، خردمند، ۱۳۷۳ ش.
۲۴. هوشیاری، جعفر، سیدعلی سیدموسوی، و محمد مهدی صفورایی پاریزی، «تحلیل فقهی و کارکردهای روان‌شناختی صله رحم»، *پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده*، سال ششم، شماره ۱۲، پاییز ۱۳۹۷ ش.
25. Liascovich, Rosa & Mónica Rittler & Eduardo E. Castilla, "Consanguinity in South America: Demographic Aspects", *Human Heredity*, Vol. 51(1-2), 2001.
26. Sarkisian, Natalia & Naomi Gerstel, "Kin Support among Blacks and Whites: Race and Family Organization", *American Sociological Review*, Vol. 69(6), 2004.
27. Slotkin, James Sydney, "On a Possible Lack of Incest Regulations in Old Iran", *American Anthropologist*, Vol. 49(4), 1949.